

УДК 140.8

DOI: 10.26565/2226-0994-2019-60-6

Наталія Дев'ятко

АКТУАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ СВІТОГЛЯДНИХ КОДІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА СВІТОГЛЯДНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УМОВАХ «ГІБРИДНИХ ВІЙН»

У статті досліджуються національні світоглядні коди як передумова національного відродження. Актуальність дослідження світоглядних кодів у сучасній Україні зумовлена насамперед актуалізацією потужних маніпулятивних антиукраїнських процесів, які найчастіше мають форму «гібридних війн». Мета статті – показати принципи функціонування головних національних світоглядних кодів під час важливих історичних перетворень. Для цього змальовуються два інформаційно-культурних поля, які мають в основі світоглядні структури міфологічного типу – національний та імперський міфи. Ці структури мають свої розгалужені кодові системи, які актуалізуються та описуються у вигляді міфологем, символів, знаків. Розглядається питання кодування інформації через коди інших систем та використання різних мов для передачі повідомлення, що може бути причиною його спотворення. Аналізуються складові образу України як головного міфологічного образу з національною кодовою основою. Велика увага приділена опису базових кодів у національному несвідомому українського народу та його відмінностям від імперського бачення світу. Показана історична ретроспектива на прикладі козацької епохи, діяльності Центральної Ради, часів здобуття Незалежності, «Помаранчевої революції» 2004 р., «Революції Гідності» 2013-2014 рр., військових дій в зоні АТО тощо. На сучасних прикладах показується вплив актуалізації відповідних світоглядних кодів на політичне, суспільне і культурне життя. Розглядаються механізми поєднання і підсилення світоглядних кодів, актуалізованих в різних сферах – політика, релігія, культура, зокрема, масова культура, суспільне життя. А також розглянуте поширення впливу цих кодів на інші сфери життя аж до побутових реалій для опису навколишньої дійсності пересічними громадянами. Висувається думка про три хвилі національного відродження за часів сучасної України. Звертається увага на можливі ризики припинення націєтворчих процесів у сьогоденні та перспективи, якщо нинішня «хвиля» буде максимально результативною.

Ключові слова: світогляд, національне, світоглядні коди, імперський міф, міфологема, «гібридні війни».

Актуальність. Проблема національного державотворення надзвичайно важлива за сучасних історичних умов. З одного боку, національне знаходиться у світоглядному протистоянні з імперським світоглядом, також представленим розгалуженою системою світоглядних кодів. З іншого, бачимо потужний вплив глобалізації на національне, який неможна оцінювати однозначно, оскільки глобалізація стирає національні особливості, але водночас дає можливості для більш активної комунікації. Світоглядні коди, наповнюючись особистим досвідом людини, використовуються у масмедіа і вбудовуються в існуючі світоглядні системи, часто набуваючи форм міфологічних образів і різноманітних символічних утворень, завдяки чому стають ще впливовішими, тримають разом великі аудиторії, визначають особливості самоусвідомлення. Особливо важливим осмислення світоглядних кодів є під час великих світоглядних перетворень, що допомагає ефективніше наповнювати комунікативні процеси й інформаційно-культурний простір позитивними енергіями та боротися з маніпулятивними впливами в контексті інформаційно-світоглядних атак «гібридних війн».

Мета даної статті – показати, як функціонують головні національні світоглядні коди під час важливих історичних перетворень та в умовах «гібридних війн». *Завдання* статті:

© Дев'ятко Н. В., 2019.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

описати базові інформаційно-культурні поля, через які кодуються повідомлення; описати міфологічний образ України як один із найважливіших актуалізованих світоглядних кодів складного типу; докладно проаналізувати національну кодову систему в порівнянні з імперським міфом; показати актуалізацію національних світоглядних кодів за сучасних умов.

Ступінь розробки. В Україні багато дослідників звертають увагу на питання національної свідомості. На мою думку, найцікавішими нині є роботи Г. Басари, В. Бурлачука, А. Зубрицької, А. Кравченко, І. Кресіної, О. Полисаєва, І. Поліщука, Т. Поплавської, М. Поповича, Г. Редькіної.

Новизною даної розробки є практичне застосування поняття світоглядних кодів при описі базових світоглядних структур і світогляду в цілому, особливо у питаннях національного.

На території сучасної України після здобуття Незалежності з історичних причин діють дві світоглядно-комунікативні системи з міфологічною основою: національний та імперський міф. Остання домінувала у масовій свідомості радянського народу й походить від імперських структур Російської імперії, бо для свого повноцінного функціонування така держава потребує легітимації суспільної ієрархії і територіальних прагнень, тому послуговується імперським міфом. Самоідентифікуючись у межах однієї зі світоглядних систем, людина підсвідомо приймає легітимну для її інформаційно-культурного простору базу світоглядних уявлень та кодів. Якщо мова йде про світогляд не життєствердного типу, людина може формувати своє ставлення до країни, політики, культури, народу, майбутнього й сьогодення через стереотипні світоглядні установки. Таким чином, більшість уявлень і переконань є продуктом впливу світоглядної системи, а не власним надбанням завдяки життєвому та емоційному досвіду. Тому, на мою думку, будь-які національні перетворення на державному рівні не мають сенсу, якщо вони не підкріплені домінуванням інформаційно-культурного простору в основі з національною кодовою системою.

З іншого боку, політичні й культурні діячі, масмедіа у стані двомовності та світоглядної паралельності змушені працювати у комунікативному середовищі домінуючих світоглядних кодів, хай це домінування може й не відповідати національним інтересам. Повідомлення, які вони надсилають, використовуючи коди не домінуючого простору, не доходять до аудиторії в цілісному, не спотвореному вигляді, що, зокрема, істотно впливає на масмедійний дискурс. Якщо ж комунікатори намагаються говорити однією мовою спільних з аудиторією кодів (кодами зрозумілими, але не національними), то це не просто впливає на їхній світогляд, але й вони своїм особистим авторитетом підсилюють чужий інформаційно-культурний простір. І хоча повідомлення доходять до адресата, та досягти стратегічних цілей, особливо якщо це стосується націєтворчих процесів, на мою думку, таким чином неможливо.

Поєднати коди двох світоглядно-комунікативних систем, зробивши активними не домінуючі коди (зовні це виглядає як обговорення національних українських тем російською мовою) дуже складно, та більш-менш вдалих прикладів тому бачимо багато за останні роки. Для цього в адресанта мають бути сильні світоглядні переконання, щоб не підпадати під вплив домінуючого простору, і підтверджений суспільний статус, аби його дії і думки були легітимними у соціумі. Але таких комунікаторів з об'єктивних історичних причин, як-то засілля радянської ідеології і надзвичайно дієве радянське культурно-ідеологічне виховання, в Україні дуже мало. Складність подолання цієї ситуації полягає в тому, що треба насамперед урівноважити вплив двох інформаційно-культурних просторів, які діють на території України, щоб у такому суспільному стані виховувалося нове покоління, чий коди спілкування й продукування повідомлень були здебільшого національні. Це не дозволить світоглядно-комунікативній системі з імперським міфом в основі, яка поступово втрачатиме свою світоглядну домінанту, знову її здобути. Сприяти світоглядному переходу найбільш ефективно можливо через актуалізацію національних

світоглядних кодів і міфологічних образів як активних комунікативних елементів у світоглядних уявленнях соціуму. Культурна еліта (політична почала включатися у цей процес здебільшого у 2013-му) і деякі масмедіа зверталися до національних кодів, відтворювали й наново активували міфологічні образи з національною основою, – отже, підґрунтя для актуалізації процесів повноцінного національного відродження за останні три десятиліття створене, що підтверджується трьома «хвилями» національного відродження за часів сучасної України (1989–1991 рр., 2004–2005 рр., 2013–2014 рр.).

Міфологічний образ України, базований на комплексному світоглядному коді, що лежить в основі національної свідомості й необхідний для національного відродження, постає як складне світоглядне утворення, яке розкладається на п'ять взаємно пов'язаних образно-кодових утворень.

1. Образ держави, її втілення й бачення як ззовні (здебільшого здогади про це зовнішнє бачення), так і зсередини. Проекція образу надзвичайно сильно впливає і на імідж держави, насамперед в очах своїх громадян, і на політичну складову її суспільного життя.

2. Носії міфу, якими є народ. Цей елемент розкладається на кілька частин: загальний образ народу, а також образ українця як конкретного представника, культурного героя, на якому тримається інформаційно-культурний простір.

3. Виразники світоглядного міфу. Виразниками такого міфу в сучасному суспільстві є здебільшого публічні люди, діячі культури, політики, – особи, які здатні робити вчинки, що можуть актуалізувати світоглядні зміни у контексті світоглядно-комунікативної системи.

4. Окремі комунікативні елементи, як можуть набувати значень символів і знаків, оскільки в них проявляються міфологеми, як-от, наприклад, герб, прапор, калина, Дніпро, минулі історичні події, діячі політики, культури й мистецтва, знаменні місця й таке інше, що стало повним або частковим втіленням національних архетипів, набуло знакової або символічної природи. Їхня інтерпретація і розуміння створюють додатковий простір для розвитку міфологічного образу України.

5. Міфопоетичний образ України як міфологічної героїні, його часткове відображення знаходимо у фольклорі, народних уявленнях, образах божеств, художніх творах, масовій свідомості. Це утворення є найскладнішою частиною світоглядного коду, в якому втілюються як дійсно глибинні психічні сили, так і суб'єктивне художнє бачення. Останнє світоглядне утворення в його образному втіленні може піддаватися найбільшому впливу через метафоричне викривлення базових значень. Прикладом може слугувати маніпуляція повнотою втілення образу, коли, наприклад, актуалізується лише один із проявів міфологічного образу України, і міфопоетичний образ має лише «дівоче» або «материнське» втілення, чим доволі часто користуються масмедіа у маніпулятивних цілях.

Національний міф, репрезентований в Україні в історичній ретроспективі, має відмінні від імперського міфу базові світоглядні коди. Світоглядні структури природного міфу залишаються актуальними для українського народу. Для українців і сьогодні характерні романтизм і міфологізм: «архаїчні уявлення, що сягали ще доісторичних часів, збереглися в масовій свідомості українського етносу у вигляді поетизованих міфологічних конструкцій» [Полисаев, 2003, с. 131] тощо. Українці зберігають просторово-часові міфологічні уявлення про енергетично насичений першопочаток творення, коли «наш світ» завжди знаходиться в центрі, священність світу зменшується від центру до периферії, а на кордоні, який пролягає між Хаосом і Космосом, рівень цієї сакральності знову збільшується. Як приклад такої актуалізації можна навести Майдан Незалежності як сакральний центр і зону проведення АТО, «нульову відмітку», «Донецький аеропорт» як межу між Космосом і Хаосом. Всі вони втілюються у своїх міфологемах і стають світоглядними кодами.

На користь актуалізації цих світоглядних структур і їх періодичній актуалізації свідчать український фольклор і народні пісні; зокрема, у роботі М. Еліаде знаходимо інформацію, що українці вірять, ніби «Голгофа знаходиться в центрі

світу» [Еліаде, 1987, с. 40]. Є історично зафіксоване усвідомлення українцями себе у «центрі світу» (з листа графа Румянцева до імператриці Катерини II про українців): «Ця невеличка частка людей інакше не відзивається, як тільки, що вони з усього світу відмінні люди і що немає їх сильніше, немає їх хоробріше, немає їх розумніше і ніде нема нічого гарного, нічого корисного, нічого безпосередньо вільного, щоб їм знадобитися могло, і все, що в них є, – то найкраще» [цит. за: Грушевський, 1997, с. 440].

Київ у народних уявленнях історично підноситься до рангу «Другого Єрусалиму». Бачимо, наскільки серйозним стає світоглядне протиставлення «Другого Єрусалиму» і «Третього Риму» у наш час. Обидві міфологеми змагаються за домінують в означенні сакрального центру, але з абсолютно різними кодовими світоглядними системами у своїй основі. Після отримання на початку 2019 року Томосу Православною Церквою України від Патріарха Константинопольського Варфоломія ця міфологема переходить із релігійного кодового рівня на значно вищі, а також актуалізує архетипні структури і підсилюється через історичну пам'ять. Таким чином, в образному втіленні вона стає світоглядним кодом і нині є базовою для самоідентифікації не лише в релігійних питаннях, але навіть на рівні міжособистісної комунікації у розмовах, які не мають нічого спільного з релігією.

Спостерігаються сакралізація власної діяльності; сакралізація історії від давніх часів і до сьогодення та історичних постатей, наприклад, князя Володимира, Богдана Хмельницького та ін.; важлива індивідуальність, до якої шанобливо ставилися навіть у дитячому віці, що зафіксовано в українських національних обрядах і звичаях; одухотвореність і персоніфікація природних явищ, велика увага до різноманітних «знаків». Останнє спостерігаємо навіть у сучасних масмедіа: страшний шторм у Криму під час підписання Харківських угод навесні 2010-го; двері на вході до зали Верховної Ради, які закривались перед В. Януковичем; велика тріщина на символі Києва (пам'ятник Кию, Щеку, Хориву і їхній сестрі Либідь), від чого пам'ятник розколовся напередодні інавгурації В. Януковича у лютому 2010-го; аномальне похолодання у Карпатах 24 серпня 2014-го, це саме час наступу російських військ та Іловайський котел, і багато іншого. Загалом, усі ці ознаки глобальної сакралізації природні для будь-яких національних світоглядних систем з життєствердною основою, особливо ті, що мають високий рівень міфологізації, а їх розуміння є дуже важливим для побудови стратегії захисту від маніпулятивних впливів під час «гібридних війн».

Відмінності базових світоглядних кодових систем, актуалізованих на нашій території, вплинули на розвиток особистісного начала, що проявилось в історичній ретроспективі: українці сакралізують «громаду», а не «государя», як росіяни; для українців священна не влада, а воля; князь в українській землі існує у спільності зі своєю військовою дружиною і виключно – «перший серед рівних» [Корієнко, 1991, с. 4]; монархічна влада не приймається на національному рівні [Поплавська, 2004, с. 83]; українці взагалі не мають, на відміну від росіян, незнищенної віри в «батьошку-царя» [Попович, 1998, с. 62] як однієї з іпостасей Бога-отця на землі; натомість для українців Бог і батько взагалі не ототожнюються [Потебня, 1990, с. 285]. Завдяки цій відмінності у національній міфології українців відсутній мотив самозванства й альтернативності минулого, який притаманний росіянам і «тісно пов'язаний з основною символікою карнавалу» [Кормер, 1991, с. 183]. В імперській світоглядній системі, для якої надважлива легітимація державної влади як незаперечної, цей мотив функціонує на рівні міфологеми «лже-правителя» або «лже-царя».

Бачимо відмінності і в соціальній площині, спричинені функціонуванням основних світоглядних кодів: так, росіяни тяжіють до спілки, «що функціонує на підвалинах єдиної мети», а українці до «громадської спільності, об'єднаної більш емоційно-почуттєво» [Поліщук, 2001, с. 88]; для українців влада втілюється у формі Гетьманату [Корієнко, 1991, с. 5], росіяни створюють общини, українці – громади [Костомаров, 1991, с. 64], понад усе цінуючи особисту свободу, а не спільність, як росіяни. «По вкоріненому розумінню перших [українців], зв'язок людей засновується на

взаємній згоді і може розпастися за їхньої незгоди; інші [росіяни] намагалися встановити необхідність і нерозривність раз встановленого зв'язку і саму причину встановлення віднести до Божої волі і, відповідно, виокремити з людської критики» [Костомаров, 1991, с. 50].

Посередниками між сакральним і профаним, виразниками національного міфу, а надалі національною міфологемою в українському інформаційно-культурному просторі стають «козаки-характерники», «міфічні заступники» селянства та міських низів [Попович, 1998, с. 61–62]. Козацькі об'єднання є всенародними, неієрархічними і мають можливість приєднувати до свого простору не за національною, а за міфологічною ідентичністю, коли козаком може стати будь-хто, хто приймає відповідний світогляд і стає його виразником; функціонує інститут побратимства, а не крові, єднання відбувається в культурно-комунікативній площині. Актуалізується ця міфологема в наш час в усі кризові моменти сучасної історії, починаючи від 1989 року і до сьогодні, та стає жорсткішою, яскравішою, що зумовлено емоційним наповненням подій і важкістю випробувань як на індивідуальному рівні, так і для цілого народу. Основна міфологічна функція козацтва – захист Космосу, а не розширення території впливу, що було б насамперед важливо для функціонування імперського світогляду в будь-який час його втілення.

Січ як міфологема являє собою сакральний центр актуалізації національної міфологічної свідомості, там і народжується «Легенда про Україну», витримана в образності козацької епохи [Попович, 1998, с. 61], яка набуває форми міфологеми «Козацької України», що є вагомою частиною загального міфологічного образу сучасної України і набуває ознак окремого світоглядного коду. Майдан часів Революції Гідності – це також міфологічна Січ, яка має до історичної Січі надзвичайно подібну структуру як у фізичному втіленні, так і на рівні міжособистісної комунікації.

Природним також є те, що під час актуалізації національне відродження у багатьох образних інтерпретаціях фіксувалося і в народних піснях; зокрема, надзвичайно багатий шар козацьких пісень чи пісень, пов'язаних із Козацькою добою або народним визволенням. Деякі означення, які збереглися у цих піснях, вказують на повноцінність світоглядного сприйняття і розвиненість чоловічого й жіночого начал (образи козака і дівчини зазвичай знаходяться поряд, при цьому не спостерігається зверхності з боку будь-якої статі, що є неприпустимим для імперського світогляду, оскільки суперечить його ієрархічності. Це, зокрема, «сімейність» козаків, яка гармонійно співвідноситься з «відсутністю страху смерті», «любов'ю до Батьківщини», «товариськістю», «войовничістю», «хорообрістю», «стійкістю у боротьбі з ворогом», які не межують з агресивністю і жорстокістю [Кравченко, 1999, с. 206–207]. Це свідчить про фіксацію національного типу українця у народних піснях, не пошкодженого комплексом меншовартості, і може бути використане у процесах національного відродження на сучасному етапі для формування особистих характеристик образу нового культурного героя. Схожу актуалізацію цього образу бачимо під час змалювання воїнів ЗСУ, які найбільше є нині виразниками цього образу й світоглядного коду.

Іншою активною міфологемою в українському інформаційно-культурному просторі стає міфологема «вкраденого договору» між російською та українською землею («Пропала грамота»), сформована подіями часів Переяславської Ради, коли козацтво, за народними переказами, вимагає від Московського царя такої самої присяги, як складає йому, що для імперської ієрархічної свідомості є неприпустимим. Відсутність цієї повної, двосторонньої клятви породжує можливість відступу на міфологічному рівні від договору й присяги. Тому у кризовій ситуації розпаду СРСР ця міфологема ре-активується [див.: Попович, 1998, с. 62–63]. Розрив різноманітних договорів і припинення співпраці на всіх рівнях з сучасною РФ на кодовому рівні актуалізує саме цю міфологему, що дуже сильно впливає на світоглядне відокремлення української політики і вихід її з-під впливу імперської кодової системи. На противагу цьому, будь-які неправдиві звинувачення окремих осіб, які є виразниками українських національних кодів,

у збереженні зв'язків з РФ в першу чергу б'ють по цій міфологемі, руйнуючи її зсередини через мотив «зради». Якщо ж звинувачення справедливі, і світоглядно особа справді належить до імперського поля, підтримує його своїми вчинками (наприклад, скандал на Євробаченні зі співачкою MARUV у 2019-му та всі культурні та політичні діячі, які її підтримали), то мотив «зради» спрацьовує як механізм повного виключення особи з національного поля (якщо, звісно, це поле є достатньо сильним, щоб витримати удар). На світоглядні коди ця особа й ті, хто до неї приєднався, більше не зможуть впливати тривалий час і опиняться в маргінесі, втратять права на долучення до сакральних джерел і творення майбутнього.

Якщо Козацька доба була першим повністю міфологізованим часом, то другою потужною спробою втілення національного відродження стали події початку ХХ століття. Завдяки ініціальній функції та можливості проявлятися у кризових ситуаціях, національні світоглядні кодові структури були зафіксовані 1917 року під час діяльності Центральної Ради. Як пише В. Піскун, тоді українці «вперше відчували й почали ідентифікувати себе українцями, а не якимись меншовартісними малоросами чи хохлами» [Піскун, 1997, с. 51]; тобто відбулося національне самоусвідомлення через міфологічну сакралізацію часу і подій. Швидкість розвитку цього процесу була зумовлена саме критичністю і небезпечністю історичної ситуації, оскільки, на думку Г. Басари, «жоден попередній історичний момент не вимагав від пересічного українця такого, майже щоденного, вибору та засвідчення своєї ідентичності, як 1917 р.» [Басара, 2003, с. 45]. Надалі цей механізм спрацьовує неодноразово, щойно виникає загроза національному, можливість кардинально змінити історію або потреба підтвердження національної ідентичності для великих мас людей.

Виразниками національних кодів у той час виступає еліта, яка слугує каталізатором до національного усвідомлення; відбувається приєднання до виразників національного міфу минулих епох; за тих подій постійно зустрічаємо згадки про гетьманів і «славних українців», відправляють панахиди по Шевченку, Мазепі, у пресі поширюється Переяславський трактат [Басара, 2003, с. 46] – актуалізується міфологема «Пропалої грамоти». Чітко визначається опозиція «Свій – Чужий», причому не як «українець – росіянин» (що не було б зумовлено ментальними особливостями), а ієрархічно через міфологічні образи столиць – як «Київ – Москва»; а символ цієї опозиції взятий із художнього твору тодішнього письменника П. Стебницького «На пожарині». Тобто було зафіксоване світоглядне протистояння імперського і національного світоглядів, а не національного різних народів. Таку саму актуалізацію світоглядних кодів бачимо й зараз, особливо важливо розуміти історичну зумовленість цієї актуалізації під час російсько-української війни.

Як свідчать документи того часу, «ворогів» називали іменами з художніх творів, колективний Іван Калита уособлював більшовиків, а з іншого боку, у міфологічному просторі «ворогом» був Мазепа [Басара, 2003, с. 47]. Водночас, як вважає Г. Басара, «Москва» як «ворог» відділялася від усієї іншої країни, що свідчить про неприйняття вищої імперської ієрархії, яка не була узвичаєною світоглядною категорією на території України. У той час, коли Москва була «ворогом», Петербург очистився від «тріхів царизму» тим, що у ньому розпочалася революція [Басара, 2003, с. 46], тобто отримав сакральне позначення через подієву значущість та внутрішні зміни. Після розчарування у позиції північної столиці опозиція з «Петербург – Москва» змінюється на «український – московський» [Басара, 2003, с. 46], але не за національною ознакою, а на кодовому рівні через сакральне позначення і в контексті імперського прояву чужого інформаційно-культурного простору. У наш час до подібної актуалізації додаються образи з популярних книг, фільмів та масової культури. Наприклад, Москва стає уособленням «Мордору», часто при описі подій, пов'язаних з нашим північним сусідом, використовуються світоглядні маркери з «Володаря Перснів» Дж. Р. Р. Толкієна, «Гри престолів» Дж. Мартіна, захисники Донецького летовища стають «кіборгами» та ін.

Оскільки ці образи мають сильне емоційне наповнення, то також можуть стати окремими світоглядними кодами в образному втіленні або підтримати вже існуючі більш складні кодові структури.

У масовій свідомості в той час можна бачити втілення «козацького архетипу» у вигляді «козацької республіки» як форми державного устрою міфологічного характеру, поширюються символи козацької доби: «... від використання у вбранні елементів козацького одягу, проведення маніфестацій під козацькими хоругвами, до видання політико-правових актів під назвою “Універсалів”, організації військових формувань “Вільного Козацтва”» [Басара, 2003, с. 46]. Цей процес природний, бо під час актуалізації національного відродження автоматично актуалізуються найбільш потужні попередні міфологічні втілення, національні архетипи й коди, а козацтво – саме та епоха, коли національні архетипи були проявлені символічно та на особистісному рівні. Подібне використання міфології запорозького козацтва спостерігається у 1989 – 1991 рр., у 2004-му під час виборів президента і «Помаранчевої революції» як репрезентації «другої хвилі» національного відродження в сучасній Україні, і від початку Революції Гідності у 2013 – 2014 рр., у деяких підрозділах ЗСУ (наприклад, «Чорні запорожці») і до сьогодні, що є «третьою хвилею». Цікаво, що коли якась особа намагається підробити цю міфологію, одразу маркується простором як «ворожий образ» і втрачає весь свій потенційний вплив на світоглядні коди. Так трапилося з Н. Савченко, коли відбулася спроба стилізації її одягу під «гетьманський образ». Надалі вже мало хто переймався долею цієї особи, коли її звинуватили у державній зраді й ув'язнили.

Окрім козацьких архетипів, символів і міфологем, а також міфологем національних, сформованих історичними подіями, таких, як «Пропала грамота», означеннями сакрального центру взагалі та в перенесенні на національний ґрунт стають Світовий Стови, Світова Гора, Світове Дерево, храми й палаци, владні установи та похідні від них символи (за М. Єліаде). Виконувати міфологічні функції в якості символів й актуалізувати світоглядні коди також можуть прапори, гімни, історичні особи, пам'ятники культури, різні історичні події, місця історичної слави як минувшини, так і сучасності. Одним з найяскравіших символічних проявів на рівні міфологічного образу в усі часи залишається міфологема Дніпра (Славутича), навколо якого структурована свідомість українців. Якщо рівень енергетики поля є доволі високим, автоматично починає відбуватися переосмислення цих образів, вони як активні елементи вбудовуються у світоглядні структури сучасності. Як, наприклад, це відбулося з образами Т. Шевченка, І. Франка і Л. Українки, які стали частиною актуальної міфології Майдану. Коли енергетика поля досягає високих рівнів і стає загрозливою для ворожого поля, в умовах «гібридної війни» з'являються псевдоваріативні образи, позбавлені архетипної прив'язки. Наприклад, у 2019-му такими стали постмодерні роботи авторства О. Грехова (виставка «Квантовий стрибок Шевченка»), А. Мазаник («квантові» образи Л. Українки), В. Корнюка («квантові» образи І. Франка).

Таким чином, розуміння особливостей діяльності двох світоглядно-комунікативних систем, одна з яких сформована на основі національних світоглядних кодів, а інша – на основі імперських, безнаціональних за своєю суттю, їхнє втілення у міфологемах та міфологічних образах, ключовим з яких є міфологічний образ України, є дуже важливим для розуміння комунікативних процесів у суспільстві та формуванні світоглядних установок соціуму. Активну фазу націєтворчих процесів кілька разів уже було обірвано (Переяславська Рада, Руїна і подальше зруйнування Січі, розгром Центральної Ради тощо). Цей негативний досвід може сприяти поверненню національних світоглядних кодів до стану «сну», якщо вони не встигнуть повністю реалізуватися найближчим часом, і сучасна Україна опиниться під повним світоглядним домінуванням імперського поля та постмодернового світогляду в глобальному контексті. Сучасна «гібридна війна» і більшість маніпулятивних технологій впливу на українські національні світоглядні структури щонайперше мають на меті унеможливлення повноцінної побудови світоглядної кодової

системи життєствердного типу з національною основою. Якщо це відбудеться, рівень творчої енергії для позитивних перетворень буде катастрофічно знижений, і національне втратить можливості побудови свого проекту майбутнього.

Проте, не зважаючи на дуже складну ситуацію у цій світоглядній війні, наявність різноманітності в духовно-культурній сфері, системність актуалізації національних світоглядних кодів, які підсилюють одне одного, і соціальна активність особистостей і громад дають надію на те, що цього разу суспільство отримає повне світоглядне перетворення. Тоді «третя хвиля» національного відродження в сучасній Україні остаточно легітимізує життєствердні світоглядні структури як єдині, які мають право первинного кодування всіх важливих смислів для українського народу, і це дасть стрімкий розвиток в усіх сферах життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Басара Г. Українець versus малорос: проблеми національної ідентичності на світанку української революції. *Вісник КНУ: Українознавство*. 2003. № 7. С. 44–48.

Глобалізація в соціологічному вимірі / за ред. В. Бурлачука. К.: Інститут соціології НАН України, 2011. 318 с.

Грушевский М. Иллюстрированная история Украины. К.: МП Левада, 1997. 696 с.

Зубрицька Л. Й. Активізація міфу у період кризи: особливості міфологем «війни» та «героя». *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2016. Т. 186. С. 72–76.

Корієнко Н. Українська та російська ментальність: проекція і сучасне. *Слово і час*. 1991. № 7. С. 3–9.

Кормер В. Ф. О карнализации как генезисе «двойного сознания». *Вопросы философии*. 1991. № 1. С. 166–185.

Костомаров Н. И. Две русские народности. К.; Х.: Майдан, 1991. 120 с.

Кравченко А. Г. Проблема менталітету в українській історико-філософській думці. *Мультиверсум*. 1999. Вип. 4. С. 201–216.

Кресіна І. О. Проблеми етнополітичної безпеки України в умовах гібридної війни. *Суспільно-політичні процеси*. 2017. Вип. 2–3. С. 205–214.

Піскун В. М. Роль Центральної Ради у самовизначенні та самоідентифікації української нації. *Центральна Рада і український державотворчий процес. До 80 річчя створення Центральної Ради: Матеріали наукової конференції, м. Київ, 20 березня 1997 року*. К.: Інститут історії України НАН України, 1997. Ч. 1. С. 51–59.

Полисаев О. П. Міфопоетичні традиції у контексті становлення української політичної нації. *Вісник КНУ: Філософія. Політологія*. 2003. № 59–61. С. 130–135.

Поліщук І. О. Ментальність українства: політичний аспект. *Людина і політика*. 2001. № 1. С. 86–92.

Поплавська Т. Особливості національного менталітету та побудова правової держави в Україні. *Філософська думка*. 2004. № 1. С. 73–91.

Попович М. Міфологія у суспільній свідомості посткомуністичної України. *Дух і літера*. 1998. № 3–4. С. 57–68.

Потебня А. А. Теоретическая поэтика. М.: Высшая школа, 1990. 344 с.

Проблеми теорії ментальності / відп. ред. М. В. Попович; НАН України, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди. К.: Наукова думка, 2006. 407 с.

Редькіна Г. М. Національна свідомість населення України в умовах державної незалежності: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.05. К., 2009. 15 с.

Элиаде М. Космос и история / пер. с франц. и англ. А. А. Васильевой, В. Р. Рокитянского, Е. Г. Борисова; общ. ред. И. Р. Григулевича, М. Л. Гаспарова. М.: Прогресс, 1987. 312 с.

Дев'ятко Наталія Володимирівна

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР
вул. Володимира Антоновича, 70, Дніпро, 49006
E-mail: Natalia_ptah@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0162-1194>

Стаття надійшла до редакції: 18.03.2019

Схвалено до друку: 22.04.2019

**АКТУАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ
МИРОВОЗЗРЕНЧЕСЬКИХ КОДОВ ЯК ПЕРЕДПОСЫЛКА
МИРОВОЗЗРЕНЧЕСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УСЛОВИЯХ
«ГИБРИДНИХ ВОЙН»**

Девятко Наталья Владимировна

кандидат философских наук, доцент кафедры философии
Днепропетровская академия непрерывного образования
ул. Владимира Антоновича, 70, Днепр, 49006
E-mail: Natalia_ptah@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0162-1194>

В статье исследуются национальные мировоззренческие коды как предпосылка национального возрождения. Актуальность исследования мировоззренческих кодов в современной Украине обусловлена, прежде всего, актуализацией мощных манипулятивных антиукраинских процессов, чаще всего имеющих форму «гибридных войн». Цель статьи – показать принципы функционирования главных национальных мировоззренческих кодов во время важных исторических преобразований. Для этого описываются два информационно-культурных поля, имеющие в основе мировоззренческие структуры мифологического типа – национальный и имперский мифы. Эти структуры имеют свои разветвленные кодовые системы, актуализируются и описываются в виде мифологем, символов, знаков.

Ключевые слова: мировоззрение, национальное, мировоззренческие коды, имперский миф, мифологема, «гибридные войны».

Статья поступила в редакцию: 18.03.2019

Утверждена к печати: 22.04.2019

**ACTUALIZATION OF UKRAINIAN NATIONAL WORLD OUTLOOK CODES
AS THE PRECONDITION OF WORLDVIEW TRANSFORMATIONS
IN THE CONDITIONS OF “HYBRID WARS”**

Deviatko Nataliia V.

PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Philosophy
Dnipro Academy of Continuing Education
70, Volodymyr Antonovich str., 49006, Dnipro, Ukraine
E-mail: Natalia_ptah@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0162-1194>

ABSTRACT

The article examines the national worldview codes as a prerequisite for national revival. The urgency of studying world outlook codes in modern Ukraine is primarily due to the actualization of powerful manipulative anti-Ukrainian processes that often take the form of “hybrid wars”. The purpose of the article is to show how and based on what principles the main national world outlook codes function during important historical transformations. For this purpose, the article investigates two information and cultural fields, which are based on world-view structures of the mythological type – national and imperial myths. These structures have their branched code systems, which are updated and described in the form of mythology, symbols and signs. Two important issues are additionally considered: encoding information through the codes of other systems and the use of different languages for transmitting the message, which may cause its distortion. The components of Ukraine’s image as the main mythological image with

the national code base are analyzed. Much attention is paid to describing the basic code in the national unconscious of the Ukrainian people and its differences from the imperial view of the world. The historical retrospective is depicted on the example of the “Cossack era”, the activities of the “Central Council”, the “Time of Independence”, the “Orange Revolution – 2004”, the “Dignity Revolution – 2013–2014”, military operations in the ATO-zone, etc. Modern examples show the influence of actualization of relevant world outlook codes on political, social, and cultural life. The mechanisms of combining and enhancing world outlook codes, actualized in various spheres – politics, religion, culture, in particular, mass culture, social life – are discussed. The author also considers the distribution of influence of these codes on other areas of life (up to domestic realities) for describing the surrounding world by ordinary citizens. The idea of three waves of national revival in modern Ukraine is proposed. Attention is drawn to the possible risks of ceasing the nation-building processes in the present, as well as numerous perspectives should this “wave” be as productive as possible.

Keywords: worldview, national, world outlook codes, imperial myth, mythologem, “hybrid wars”.

REFERENCES

- Basara, G. (2003). Ukrainian versus the Little Russian: Problems of National Identity at the Dawn of the Ukrainian Revolution. *KNN Newsletter: Ukrainian Studies*, 7, 44–48. (In Ukrainian).
- Burlachuk, V. (Ed.). (2011). *Globalization in the Sociological Dimension*. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. (In Ukrainian).
- Eliade, M. (1987). *Cosmos and History*. (A. A. Vasyleva, V. R. Rokytianskyi, E. G. Borysov, Trans.). Moscow: Progress. (In Russian).
- Hrushevsky, M. (1997). *Illustrated History of Ukraine*. Kyiv: Levada. (In Russian).
- Kormer, V. F. (1991). On Carnivalization as the Genesis of “Double Consciousness”. *Voprosy Filosofii – Philosophy Issues*, 1, 166–185. (In Russian).
- Koryenko, N. (1991). Ukrainian and Russian Mentality: Projection and Modern. *Slovo i chas – Word and Time*, 7, 3–9. (In Ukrainian).
- Kostomarov, N. I. (1991). *Two Russian Nationalities*. Kyiv, Kharkiv: Mайдan. (In Russian).
- Kravchenko, A. G. (1999). Problem of Mentality in Ukrainian Historical and Philosophical Thought. *Multiversum*, 4, 201–216. (In Ukrainian).
- Kresina, I. O. (2017). Problems of Ethnopolitical Security of Ukraine in Conditions of Hybrid War. *Social-political Processes*, 2–3, 205–214. (In Ukrainian).
- Piskun, V. M. (1997). The Role of the Central Rada in the Self-Identification and Self-Identification of the Ukrainian Nation. *Central Rada and the Ukrainian State-building Process. By the 80th Anniversary of the Establishment of the Central Council: Materials of the Conference, Kyiv, March 20, Part 1*. Kyiv: Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, 51–59. (In Ukrainian).
- Polisayev, O. P. (2003). The Mythopoetic Traditions in the Context of the Formation of the Ukrainian Political Nation. *Visnyk of the KNU: Philosophy. Politology*, 59–61, 130–135. (In Ukrainian).
- Polischuk, I. O. (2001). Mentality of Ukrainianity: the Political Aspect. *Man and Politics*, 1, 86–92. (In Ukrainian).
- Poplavskaya, T. (2004). Features of the National Mentality and the Construction of the Rule of Law in Ukraine. *Filosoofska Dumka – Philosophical Thought*, 1, 73–91. (In Ukrainian).
- Popovich, M. V. (Ed.). (2006). Problems of the Theory of Mentality. *National Academy of Sciences of Ukraine, G. S. Skovoroda Institute of Philosophy*. Kyiv: Scientific Thought. (In Ukrainian).
- Popovich, M. (1998). Mythology in the Public Consciousness of Post-communist Ukraine. *Dukh i Litera – Spirit and Letter*, 3–4, 57–68. (In Ukrainian).
- Potebnya, A. A. (1990). *Theoretical Poetics*. Moscow: High School. (In Russian).
- Redkina, G. M. (2009). *National Consciousness of the Population of Ukraine in Conditions of State Independence*. (Doctoral thesis). Kyiv. (In Ukrainian).
- Zubritskaya, L. Ya. (2016). Activation of the Myth During the Crisis: Peculiarities of the Myths of “War” and “Hero”. *Scientific notes of NaUKMA. Political Science*, 186, 72–76. (In Ukrainian).

Article arrived: 18.03.2019

Accepted: 22.04.2019